

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА: ПРО СТРУКТУРУ, ЗМІСТ ТА ІСТОРІЮ СТВОРЕННЯ

Після закінчення Другої світової війни у Західній Європі Наукове товариство імені Шевченка (далі — НТШ) відновило свою діяльність. Тоді ж, у 1947 році, НТШ ухвалило рішення про створення «Енциклопедії Українознавства» (далі — ЕУ). Підставою для цього був той факт, що в повоєнні часи відчувався брак синтетичних праць із різних ділянок знань про Україну, підручників з українознавства. Відтак з'явилася ідея заснувати Інститут енциклопедії українознавства, який би займався укладанням ЕУ.

Для втілення цієї ідеї було сформульовано такі завдання, які відповідають основним засадничим принципам ЕУ¹:

1) зібрати інформацію з українознавства для двохмільйонної маси українців й осіб українського походження, які живуть у різних країнах світу поза межами тодішнього СРСР;

2) створити джерело знань про Україну й український народ для людей інших країн, зокрема, цю роль мали виконувати іншомовні видання «Енциклопедії українознавства»;

3) акумулювати достовірні відомості про минуле й сучасне України для українців на рідних землях, на яких часто замовчувалося або фальшувалося те, що становить сутність українства.

Загалом кредо енциклопедії звучить так: «*Енциклопедія українознавства* спирається на ті вічні ідеали, які лягли в основу нашого світогляду й нашої культури, підхід її базується на іdealістично-християнських засадах і державницьких традиціях, і тому має саме науковий, об'єктивно цінний характер, подаючи найважливіші відомості з різних ділянок українознавства»².

Редактори ЕУ від самого початку звернули увагу на ті галузі науки, які мали служити потребам української спільноти, підготувати солідну документацію про Україну. Творець відновленого НТШ В. Кубійович писав: «У сьогоднішніх трагічних для нашої нації часах український вчений повинен в першу чергу займати-

---

¹ Кубійович В. Мені 85. — Париж; Мюнхен, 1985. — С. 246.

² Передне слово // Енциклопедія Українознавства. — Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. — С. 5.

ся не проблемами, які йому особисто любі й милі, а цими, які сьогодні пов'язані з потребами нації. Серед соток проблем повинен український вчений присвятити свій труд в першу чергу цим, на розв'язку яких жде нація й сучасне життя»³.

«Енциклопедія українознавства» охоплює тільки українознавчий матеріал, на відміну від такого видання, як «Українська загальна енциклопедія», що належить до універсальних енциклопедій. Дотримуючись об'єктивності й наукових методів у викладі статейних матеріалів, редакція й автори ставили на перший план український погляд на минуле, суспільні процеси, культуру тощо, особливо в тих питаннях, які в «Українській радянській енциклопедії» науковці підрадянської України висвітлювали ідеологічно занаяжовано, часто з антиукраїнських позицій.

ЕУ замислювалася й, власне, була реалізована як два окремі, однак взаємопов'язані й взаємодоповнювані частини. Перша частина загально-предметна — своєрідний підручник з українознавства (ЕУ-1); друга — власне словникова (ЕУ-2).

Перша частина ЕУ⁴ складається з трьох томів, що охоплюють за тематичним принципом усі ділянки українознавства. На 1200 (нумерація всіх книжок наскрізна) сторінках подано у формі низки наукових статей загальні відомості про назву території українського народу; географічне положення України та межі її земель, адміністративний поділ, фізичну географію і природу, геологію, клімат, рослинний та тваринний світ, людину і демографію, економіку, народне господарство, юриспруденцію, етнографію, мову, історію, культуру, літературу, пресу, охорону здоров'я та спорт, військово, одним словом, усі аспекти життя країни та етносу, ймення якого — українці.

Працю над ЕУ-1 розпочато навесні 1948 року в Мюнхені, і тривала вона до червня 1952 року, коли було закінчено редагування трьох томів. Зміни, які сталися у 1940-х роках (виїзд членів НТШ з Німеччини, фінансові труднощі, брак відповідного приміщення), змусили очільників НТШ перенести свій осередок у більш сприятливе місце. Ним виявився будинок у Сарселі неподалік від Парижа, куди влітку 1952 р. і переїхав західноєвропейський центр НТШ.

Редакційну колегію цього видання очолювали Володимир Кубійович та Зенон Кузеля, а серед авторів такі метри свого фаху, як: Наталя Василенко-Полонська, Іван Раковський, Юрій Блохін-Бойко, Святослав Гординський, Василь Біднов, Дмитро Дорошенко, Юрій Шевельов, Іван Зілінський, Григорій Махів, Іван Огієнко, Олександр Оглоблин, Ярослав Пастернак, Василь Сімович, Роман та Степан Смаль-Стоцькі, Дмитро Чижевський та десятки інших імен, що становлять славу української науки, які волею долі опинилися в еміграції.

Матеріал ЕУ-1 поділено на 20 розділів і присвячено окремим галузям українознавства. Подаємо назви розділів і, відповідно, кількість сторінок:

³ Кубійович В. Сучасні проблеми української науки // Сьогодні й минуле: вісник українознавства. — 1948. — Ч. 1. — С. 9.

⁴ Енциклопедія українознавства: У 3-х т. / Гол. ред. В. Кубійович. — Мюнхен; Нью-Йорк, 1949—1952.

1. Загальна частина (23); 2. Фізична географія (94); 3. Людність (59); 4. Етнографія (136); 5. Мова (47); 6. Археографія, історія (221); 7. Церква (30); 8. Право (67); 9. Культура (23); 10. Література (64); 11. Просторове мистецтво (40); 12. Театр, музика, танок (46); 13. Кіно, фото, радіо (10); 14. Наука, освіта, виховання (67); 15. Видавництво, преса (38); 16. Бібліотеки, архіви, музеї (21); 17. Народне господарство (103); 18. Суспільство (23); 19. Народне здоров'я, фізична культура (20); 20. Військо (30).

Робота над енциклопедією ускладнювалася тим, що в повоєнний час бракувало найнеобхідніших довідників, документів; не було доступу до потрібних архівів та джерел, до спеціалізованих бібліотек; не вистачало інформації про новини в Україні, статистичних даних про кількість і склад населення, про народне господарство та культуру. Тому відомості, наведені в ЕУ-1, швидко застарівали й потребували оновлення та доповнення. Це було враховано в англomовному виданні енциклопедії. Працювати над першою частиною енциклопедії було не надто складно: основну роботу з укладання видання було покладено на редакторів відділів, які замовляли й отримували готові матеріали від авторів — професійних спеціалістів, статті яких були написані фахово й не потребували значного опрацювання.

Друга частина ЕУ⁵ — це гаслова, або слівникова енциклопедія (ЕУ-2), що складається з 10 томів та 11 — додаткового. Принцип укладання цієї енциклопедії абетковий, статті значно менші за обсягом; окрім того, ця частина більш докладна, оскільки включає багато вузьких фактів та подій із різних ділянок українського життя. До неї ввійшли численні статті, присвячені українським діячам — відомим постатям в історії, в громадсько-політичному, науковому, літературному, мистецькому, церковному житті, а також українським містам та містечкам, навчальним і науковим закладам, промисловим підприємствам, театрам, пам'ятникам культури, пресі.

У першій частині ЕУ українознавчі матеріали подано стосовно всієї території України, при укладанні другої частини застосовано абетковий підхід. В ЕУ наведено географічні, історичні, етнографічні, культурні, економічні, відомості про окремі історичні, природно-географічні краї (Буковина, Волинь, Галичина, Гуцульщина, Закарпаття, Полісся, Полтавщина, Чернігівщина). З огляду на те, що ЕУ з'явилася в еміграції, в ній подано докладну інформацію про українську діаспору та зв'язки різних народів і держав з Україною.

Праця над ЕУ-2 тривала 37 років — від 1952 до 1989 р. Появу цієї енциклопедії вважають найбільшим досягненням української еміграції після Другої світової війни. Ініціатором і головним редактором словникової частини був В. Кубійович, який zorganizував багатьох співробітників, науковців різних галузей українознавства, фахівців із найрізноманітніших галузей знань. Коло співробітників ЕУ-2 охоплювало найкращі наукові сили української діаспори, розпошені по віддалених країнах, але об'єднані спільною метою і конкретною ро-

⁵ Енциклопедія українознавства. Словникова частина: В 10-ти т. / Гол. ред. В. Кубійович, А. Жуковський. — Париж; Нью-Йорк, 1954—1989.

ботою із сарсельським редакційним осередком вони створили своєрідний українознавчий інститут, який діяв без статутів й офіційних зборів — лише на засадах конкретної праці. Солідний перелік фахівців за галузями їхніх наук, які активно були залучені до написання матеріалів ЕУ-2, подав проф. А. Жуковський у своїй статті про «Енциклопедію українознавства»⁶.

ЕУ-2 ніби доповнювала, конкретизувала ЕУ-1. Однак, як ЕУ-1, так і ЕУ-2 мали свої хронологічні обмеження у висвітленні інформації. Перша подавала стан української наукової думки в еміграції кінця 40-х — початку 50-х років ХХ ст.; друга охоплювала події до середини 80-х років цього ж століття.

Звичайно, будь-яке енциклопедичне видання має інформаційні лакуни — з різних причин, зокрема через брак відомостей. Не позбавлена цього недоліку й ЕУ-2. Саме тому проф. А. Жуковський, який перебрав після смерті В. Кубійовича 1985 р. керівництво НТШ у Європі та головної редакції ЕУ-2, знаючи про такі прогалини, 1995 року звернувся до Національної академії наук України з пропозицією видати три додаткові томи енциклопедії, як від її називав — ЕУ-3. ЕУ-3 мала б стати своєрідним продовженням ЕУ-2, оскільки в ній, на думку проф. А. Жуковського, треба було відобразити період від 1985 року до часу її виходу — тобто кінця 1990-х років. Окрім того, у цей час професор А. Жуковський у співпраці з науковцями материкової України, яких допомагав зорганізувати Український міжнародний комітет науки і культури при НАН України⁷ для зв'язків з українцями закордоном, працював над одинадцятим доповнюваним томом⁸ до ЕУ-2.

Праця над 11-м томом ускладнювалася через різні причини. Насамперед через те, що до цього тому увійшли гасла, для яких свого часу важко було знайти фахових авторів. Крім нових статей цей том містить також частину «Виправлення», в якій подано перелік виявлених у десяти томах ЕУ-2 помилок, а також доповнено (там, де їх не було) дату та місце народження і смерті в біографіях осіб, виправлено й доповнено бібліографічні дані репресованих більшовицьким режимом осіб, про долю яких не було відомо до 1990 р. Як і в шостому та десятому томах, у цьому томі подано список фундаторів «Енциклопедії українознавства».

Ідея професора А. Жуковського про осучаснення «Енциклопедії українознавства» (ЕУ-1 і ЕУ-2) у вигляді ЕУ-3 зреалізувалася, але в інший спосіб — створенням багатотомної «Енциклопедії сучасної України»⁹.

⁶ Жуковський А. «Енциклопедія Українознавства» // Енциклопедичний вісник України. — 2009. — Вип. 1. — С. 17—19.

⁷ Про Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України див.: Яцків Я.С., Железняк М.Г., Ізотова І.Ю. Наука і культура України: долаючи кордони. — К., 2014; Яцків Я.С. Моє земне тяжіння: У 2-х т. — К., 2015.

⁸ Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Доповнення. — Т. 11 / Гол. ред. А. Жуковський. — Париж; Нью-Йорк, 1995.

⁹ Див.: Железняк М.Г. Від ЕУ до ЕСУ (коротка історія феномену Енциклопедії Сучасної України) // Українська енциклопедистика: Матеріали Третьої міжнародної наукової конференції, Київ, 22-23 жовтня 2013 року. — К., 2014. — <<http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/Dopov2013.pdf>>.